

Grundtvig set fra Sverige.

Af Valdemar Nielsen

Det er vist almindelig kendt, at Grundtvig har haft betydelig mindre indflydelse i Sverige end i Norge. Det betyder dog ikke, at han har været upåagtet i vort svenske broderfolk. Man har i Sverige været lige så tidligt opmærksom på Grundtvig som i Norge, det vil sige så tidligt som omkring 1810. Og der er stadig dem, der beskæftiger sig med ham og hans virke og indflydelsen derfra også derovre. Det kan derfor have sin interesse at lægge mærke til, hvordan man dér har opfattet Grundtvig igennem de næsten 150 år.

Det, der først vakte opmærksomhed i Norge var Grundtvigs kristelige vækkergering og hans kamp mod rationalismen efter det kristelige gennembrud 1810. I Sverige var det derimod hans digteriske og videnskabelige forfatterskab i årene forud, man først blev opmærksom på, særlig hans mytologiske arbejder. »Nordens mytologi« 1808 er vel det første af Grundtvigs skrifter, der finder vej over Sundet og bliver vel modtaget af yngre akademikere, der ligesom Grundtvig var påvirkede af den romantiske åndsstrømning i Tyskland og vilde genoplive det gamle Nordens helteånd ved at vække sansen for de idealer, som havde fundet udtryk i mytologi og heltedigtning i gammel tid. Nogle af dem, særlig i Uppsala og Stockholm, samledes i det 1811 stiftede »Götiska Förbundet«, og blandt dem var den senere berømte historiker Erik Gustaf Geijer, født samme år som Grundtvig. Han er sikkert en af de første i Sverige, der lærte bogen at kende og udtalte sig offentligt om den. I tidsskriftet »Iduna«, som det nævnte forbund udgav, skrev Geijer 1811 en længere anmeldelse af en nylig udkomne svensk udgave af nogle af de gamle gudesagn, og deri nævner han Grundtvigs lille bog som et værdifuldt hjælpemiddel, denne har givet sine landsmænd til at få en rigtig indsigt i den gamle nordiske mytologi. Den fremstilling af denne, som Geijer derefter giver, følger så nøje Grundtvigs, at en nyere svensk forsker, Erik Wallén, betegner

den som »i själva verket icke något annat än en utläggning av Grundtvigs disposition av Voluspa i hans Nordiske mytologi.«¹⁾

Mærkeligt nok synes Geijer ikke senere at have beskæftiget sig særligt med Grundtvig eller udtalt sig om ham. Han har betegnet sig selv som »kristen på egen hand«, men hverken kirkekristen eller bibelkristen, og Grundtvigs udvikling efter 1810 har vel derfor været ham for fremmedartet. Men da han 1825 på gennemrejse til Tyskland opholdt sig nogle dage i København, gik han dog om søndagen i Vor Frelsers kirke for at høre Grundtvig prædike og skriver derom: »Vi gingo till vår Frelsares kirke för att höra Grundtvig, men kommo först, sedan predikan var börjad. Den udfördes utan papper och med värma. Min ovana vid språket gjorde, att jag ej alltid kunde följa med. Vad jag förstod var gott.«²⁾ Det følgende synes at vise, at Geijer har været nok så meget optaget af det fremmedartede og for ham mindre tiltalende ved gudstjenesten i det hele som af Grundtvigs prædiken, og han opsøgte ikke Grundtvig privat, mens han dog besøgte Oehlenschläger o. a. i København og Ingemann i Sorø.

Jævnaaldrende med Geier var digteren Esaias Tegnér, i en længere årrække det store navn ved universitetet i Lund, som Geijer var det i Uppsala. Begge var de fra Värmland og havde truffet hinanden dér som unge, og Tegnér kom også med i det götiske forbund. Men han var lidt kritisk overfor de andres store interesse for og arbejde med mytologien og var det derfor også overfor Grundtvigs arbejde. Tegnér mente, at selv om man som Grundtvig vilde sondre mellem kilderne til vort kendskab til den gamle mytologi, var dog overleveringen alt for usikker til derudfra at danne sig et helhedssyn, som skulde svare til det oprindelige, og han regner Grundtvigs forsøg derpå for et af »de mångfaldiga förolyckade försöken«³⁾. Fra Lund var forbindelsen til København lettere, og Tegnér har da også fulgt Grundtvigs virksomhed i de følgende år. Han har ret hurtigt efter udgivelsen fået læst »Verdenskrøniken« 1812, der vakte så stor opsigt her i Danmark og ved sine skarpe domme skilte Grundtvig fra en stor del af den dannede verden her. Tegnér's dom i brev til én af de andre »göter«, Adlerbeth, 30/5 1813 er kort og fyndig: »En högst märkvärdig bok är Grundtvigs Verdenskrönike, den jag recommen-

¹⁾ Nordisk mytologi i svensk romantik (1918) s. 85.

²⁾ Minnen« II. udg. (1929) s. 121-22.

³⁾ Brev til Atterboen 13. juni 1811. Udg. af Tegnér's breve I (1953).

derar dig att läsa. Mannen är ett geni som förlorat förståndet.«⁴⁾ En brevudtalelse fra 1818 viser, at Tegnér læste »Dannevirke« og vidste, at Grundtvig arbejdede med oversættelsen af Bjowulf-digtet, som efter hans mening er mere mærkværdigt i historisk og litterær end i poetisk henseende.⁵⁾

I skarp modsætning til Tegnér stod den lidt yngre kritiker og litteratur- og kunsthistoriker Lorenzo Hammarsköld, der var ansat ved det kongelige bibliotek i Stockholm, men døde ret tidligt. Han søgte at følge med i litteraturen i Danmark og give sine landsmænd oplysning derom, og han fik her god hjælp af C. Molbech, der i 1812 i 2 længere perioder opholdt sig i Sverige og blev ven med Hammarsköld. De vekslede hyppigt breve i de følgende år og holdt hinanden underrettet om de litterære begivenheder i hver sit land. Da Molbech senere udgav tidsskriftet »Athene«, skrev Hammarsköld dertil om svensk litteratur, og i begyndelsen af 1813 skrev han i »Svensk Litteraturtidning« en afhandling om de nyeste værker i den danske litteratur. Han betegner heri Grundtvig som en forfatter, man efter udgivelsen af »Optrin af Nordens Kæmpeliv« og »Nordens Mytologi« havde grund til at vente sig en del af, men fortsætter så: »Men hastigt släcktes denna utsigt, då vår författares känsla förwillade sig till den crassaste pietismus, och meddelade hans sinnestämning en widskeplig sjuklighet, som gjorde den alldeles otjenlig att vidare afspegla sig i lefwande konstwerk. I den hug der fruktan för swawelpölen och den blindt fromma harmen mot andra människors gudlöshet, som man säger, bestandigt swaller och sjuder, är icke nog lugn för att uppfatta de ewiga strålarna af det Absolutas idealiska majestät.«

Der er mere i samme stil, og Molbech, som allerede før trykningen havde fået lejlighed til at læse afhandlingen og dengang endnu var Grundtvigs ven, bebrejder da også Hammarsköld, at han bedømmer Grundtvig alt for hårdt. Det blev anderledes efter fremkomsten af »Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng« i slutningen af 1812. Molbech følte sig frastødt af den og brød med Grundtvig for en tid, og det blev nu Hammarsköld, der måtte tage denne i forsvar. Han er meget ivrig efter at få fat på bogen, og da Molbech har sendt ham den, skriver Hammarsköld 26/4 1813 til ham: »Med

⁴⁾ *ibid.* I s. 244.

⁵⁾ *ibid.* II s. 59.

största nyfikenhet grep jag genast an Verdens Krønike, hvilken jag på en natt genast genomläste. Det är en högst intressant och märkvärdig bok. Jag har aldrig sett en sådan amalgama af genialitet och förvidning, af de sannaste och de falskaste åsichter. Af hvad han säger om Sverige ser man, att han ej känner vår historia och i synnerhet ej vår lärdomshistoria, och att den för utländingar är obekant, är till det mesta vår egen skuld.«⁶⁾. I et brev 12/8 1814 kommer han tilbage til emnet igen: »Med alla sina skefheter, partiskheter och origtigheter anser jag dock Grundtvigs Verdens Krønike som ett högst märkvärdigt och genialiskt arbete, hvilket jag aldrig kan tröttna att läsa.«⁷⁾ Bogen fremkaldte forskellige stridsskrifter her hjemme, og Molbech har sendt nogle af dem til Hammarsköld, hvorefter denne 14/10 1814 skriver og takker, men føjer til: »Men för att tala uppriktigt, tyckes mig ingen af Grundtvigs granskare hafva mot honom förfarat rättvist. Det är sant, hans Krønika är full af förryckta fel, men också öfverflödar den af de djupaste, de mest genialiska skönheter. Du har vidare alldeles rätt, att man fåfängt i den söker någon objektiv framställning af verldshändelserna, men deremot är den en subjektiv betragtelse öfver orsakerna och följderna af det skedda, hämtat ur yttersta djupet af det innerligaste hjerta och framställd med en alldeles egen naiv och hänförande vältalighet. I afseende härpå anser jag denna Krønika som den märkvärdigaste litterära product, som inom tio år Norden framalstrat.«⁸⁾

Der var dog en side af fremstillingen i bogen, som måtte falde Hammarsköld for brystet, hvad han da også i sin første omtale til Molbech giver udtryk for, nemlig omtalen af svenske forhold, der unægtelig er meget hård og uvenlig. Allerede 1814 skrev Hammarsköld en imødegåelse deraf og sendte den til »Iduna«. Den blev dog ikke optaget af mangel på plads og er først trykt i lektor Morten Borups bidrag til »Festskrift til Paul V. Rubow« 1956 i afhandlingen »Et svensk mellemværende med Grundtvig«. Men dernæst gav det også Hammarsköld stødet til at skrive en bog om filosofiens historie i Sverige for at modbevise Grundtvigs påstand om Svenskernes »umodenhed til ret videnskabelig syssel« og deres »mangel på ret åndelig alvor«

⁶⁾ Molbechs brevveksling m. svenske forfattere og videnskabsmænd (1956) I s. 98.

⁷⁾ *ibid.* I s. 108.

⁸⁾ *ibid.* I s. 111-12.

og »dyb tænkning over det evige«. Bogen⁹⁾ udkom 1821, og Hammarsköld sendte den til Grundtvig tilligemed et brev, hvori han gentager, i noget kortere form, nogle af indvendingerne i artiklen fra 1814. Hammarsköld mente i det hele taget, at danske forfattere havde svært ved at vurdere upartisk, når det gjaldt svenske forhold, men udtaler i brevet til Grundtvig, at det er hans varmeste ønske at se en varagtig litterær fred indgået mellem søskendefolkene Svenskere og Danskere, og føjer til: »Skulle det icke höfvas den genialiske Grundtvig att dertill göra första steget?«¹⁰⁾

Hammarsköld meddeler i ét af brevene til Molbech i 1816, at han arbejder på en oversættelse af Grundtvigs lille bibelkrønike »for børn og menigmand«, og at han i forordet dertil vil give udtryk for, hvad han tænker om Grundtvig. En svensk udgave kom dog først i 1827, samme år som Hammarsköld døde, og den har ingen sådan svensk fortale. Men offentligt udtalte Hammarsköld sig om den første svenske oversættelse af »Nordens mytologi«, der udkom i 1818 og anmeldtes af ham i »Svensk Litteraturtidning« i jan. 1819. Han skriver her: »Länge har Grundtvig varit ansedd som ett af Danmarks yppersta genier, och om man betraktar den enthusiasm, hvarmed han omfattar hwarje sak åt hwilken han egnar sig, den bestämda ensidighed, som utmärker hans flesta nyare arbeten och den brusande energi, som bewinger och ger wigt åt hans ord; allt detta i förening med omfattande lärdom, förwånande genialitet i åsigter och en bland Danmarks prosaiska skriftställare icke wanlig takt och skicklighet i framställningen; så är han onekligen, med alla sina besynnerliga excentriciteter och förwillelser, en af de märkvärdigaste i sitt fädernesland.« Denne højstemte skildring er dog ikke udtryk for en ukritisk beundring. Ganske vist finder Hammarsköld den foreliggende bog vel egnet til at indføre Grundtvig i den svenske læseverden, men han anfører dog i det følgende ret væsentlige indvendinger både imod helhedssynet og imod en række enkeltheder i bogen.

Rationalismen i begyndelsen af det 19. årh. har ikke gjort sig særligt gældende i Sverige, og det er vel derfor, at Grundtvigs kamp imod den har vakt mindre genklang derovre. Men enkelte har dog været opmærksomme derpå og udtrykt deres anerkendelse deraf. En af dem var »hovpredikanten« og provsten A. A. Afzelius, salmedigter

⁹⁾ »Historiska Anteckningar rörande d. philos. stud. i Sverige«.

¹⁰⁾ Breve fra og til N. F. S. Grundtvig II s. 28-30.

i det små og folkevisedgiver, der i 1816 med Rasmus Rask som medlem fik sendt en del af Grundtvigs skrifter og takker for dem i brev 21/4 1817, hvori det bl. a. hedder: »Ett bref och en sändning från en länge vördad Embetsbroder, som menar det allvarligt med sin predikan om Christo, gifver en djup hittills obekant rörelse åt min själ«. Senere: »Det är visst sannt, det politiska i Tit. skrifter är mig icke kärt – icke af den orsak som Tit. trodde för att det ej vore svenskt; utan därför att det ej är Christeligt. — — mit rike, sade han, är icke af denna världene. — — Roskilde Rimen äro mig särdeles kära och hafva gifvit mig i mången stund en sann njutning. Gif mig glädjen af inbördes uppmuntran och upplysningar i de ämnen, som närmast och endast äro mig om hjertat, Religionens.«¹¹⁾ 60 år gammal deltog Afzelius i det nordiske studentermøde i København 1845 og skrev i sin beretning derom om sin glæde ved mødet med Grundtvig: »Ett halft årh. och allt sedan hans första genialiska arbete, »Verldens Krönicka«, blef läsen, har hans namn varit känt öfver all den bildadede verlden. Det var mig välkommet, detta högtidliga möte med en mig samtidig medarbetare på Nordiska Litteraturens fält, med hvilken jag i min ungdom brevväxlat, och hvars bref jag ännu såsom ett glädjande minne af denna tid förvarar. På en gång vaknade, när jag tryckte hans hand, den glädje jag fordum erfor vid läsningen af hans Ros-kilde Rim och Ros-kilde Saga.«¹²⁾ Også et par andre breve i Grundtvig-arkivet vidner om interesse for Grundtvigs kristelige virksomhed og forfatterskab i tiden efter 1810.

Det gælder i nogen grad et fra den senere domprovst Wieselgren i Göteborg, f. 1800 i Småland og i Sverige især kendt som »nykterhetskämpe«. Som docent i Lund udgav han 1827 et lille skrift: »Hvilken är Sveriges religion?« og sendte det til Grundtvig, hvem han i brevet betegner som »en lärd man, som jag vördar,« og hvis mening om skriftet, han gerne vil høre. Han mener selv, at skriftet »behöfver rättelser af män äfven på Herthas ø; af Lutheraner äfven i Pontoppidans land«, og udbeder sig sådanne rettelse, for at de kan komme et nyt oplag til gode¹³⁾. — Det var dog især Grundtvigs kamp for kirkelig frihed fra 1830erne, der ved siden af beundring for Grundtvigs personlighed i det hele, tiltrak ham og forskellige andre skånske

¹¹⁾ Svenske breve til Grundtvig i Grundtvig-arkivet i Kgl. Bibliotek. Fasc. 444.

¹²⁾ »Blad ur en dagbok under studentfärden till Köpenhamn osv.« (1846) s. 56–57.

¹³⁾ Gr.-arkivet fasc. 444.

kirkemænd. Men da Fr. Barfods nordiske tidskrift »Brage og Idun« i 1839 begyndte at udkomme og Grundtvig i det første nr. offentliggjorde sin afhandling om Nordens videnskabelige forening, blev Wieselgren også optaget deraf og tog spørgsmålet op i den følgende årgang af tidsskriftet. Han mindes en aften 10 år tidligere, da han sammen med dr. Rudelbach besøgte Grundtvig, som »een af de hæriligaste aftenstunden (den hann midnatten), som mitt minne förvarar både från Sveriges och Danmarks hufvudstäder, — — — Ty jag har knappt träffad en större skald i conversation. Hvarje tanke var som en ingivelse. Hjertat låg i hvarje ord.« Med det som baggrund har Wieselgren ikke kunnet slippe tanken på Grundtvigs storslåede plan, og for hver gang, han tog den op, blev den mere virkelighedsnær for ham. Til sidst stod den for ham så rimelig og mulig, ja, fra et højere synspunkt så nødvendig at virkeliggøre, at han måtte gribe pennen og give et ringe svensk bidrag dertil. Han nævner så forskellige foranstaltninger, som kunde blive skridt til den endelige virkeliggørelse, og hans optagethed af denne sag har vel ikke været uden betydning for hans senere interesse for oprettelsen af et frit akademi i Göteborg.

I september 1845 skulde der fejres 700 års fest for Lunds domkirke, og Wieselgren, som da var præst i Västerstad i Skåne, skrev 25/7 til Grundtvig for i »Lunds Prestsällskap«s navn at bede ham komme over og være med dertil. Han mener hos svenske præster at have mærket en ikke ringe sympati for tanken om en skandinavisk-kirkelig forening på grundlag af fællesskabet i sprog og bekendelse og ønsker, at Grundtvig overfor de mange præster, som ved den lejlighed vil komme sammen, vil udvikle sine anskuelser om, hvorledes en sådan forening under 2 forskellige konger bedst kan tilvejebringes. Det hedder videre i brevet: »Hos oss är i allmänhet det djupt christliga lifvet ställd som ett styfbarn under Episcopalismen och således sympathierne ej stora mellan dessa begga krafter, så att Episcopalismen hotar bli tvingad att snart framställa det omöjliga: en cirkel med medelpunkt utan peripheri, och det christliga hos folket att försöka en lika omöjlig uppgift: en cirkel med peripheri utan medelpunkt. Hos Grundtvig finna vi sympathi både för centrum och peripheri och vi önskade höjligen att vid det stora jubileum få höra en framställning om en Kyrka i verkligheten, som vore både Episcopal och öm om lefvande Christendom: som vore mäktig både att vårda samvetsfrihet för individen och förebygga sektsönderfallande, med ett

ord: vi ville lemna Grundtvig tillfälle att uppträda som reformator af den Skandinaviska kyrkan, för att möjligen tillvägabrinda enhet i det, som bör ega enhet inom tänkesätten hos de 3 nationerna, hvilken enhet sedan en dag kan afspegla sig i lagarne.«¹⁴⁾).

Så vidt brevet, som nok er værd at læse i sin helhed og savnes i brevudgaven. Vi mærker, at vi er i skandinavismens tid, men Grundtvig havde jo sin egen mening herom, og han havde i skriftet om den videnskabelige forening i Norden udtrykkelig taget afstand fra en kirkelig såvel som fra en politisk og en sproglig forening. Han kom ikke til Lund og synes heller ikke at have svaret på Wieselgrens brev. Da en del år efter tanken om fælles nordiske kirkemøder kom frem omtrent samtidigt i Danmark og Sverige, var Grundtvig da heller ikke særlig stemt derfor. Efter eget sigende¹⁵⁾ havde han først tænkt at holde sig borte, da det første møde holdtes i København 1857. En af dem, der i Sverige først var inde på tanken, var præsten H. B. Hammar i Mjellby i Blekinge, en mand, der var levende optaget af den kristelige vækkelse i sin egn og iøvrigt for indførelse af større kirkelig frihed. I et brev til den senere biskop Thomander, som da var domprovst i Göteborg, skriver han 3/5 1855 om muligheden af et skandinavisk præstemøde i Göteborg, ved hvilket dog hver præst skulle kunne medtage en lægmand. »Men,« hedder det så, »härvid är en svår hake. Skola de Danske och Norske presterna komma? Danmark och Norge likna hvarandre högst betydligt äfven i religiöst afseende. De fleste allvarliga prester i båda länderna äro Grundtvigianer och så förälskade i hans meningar, att allt, som ligger derutanför, föga eller intet intresserar dem.« Af de »statskirkelige« venter han sig heller ikke meget, men i en efterskrift til brevet hedder det bl. a.: »När jag tänker mig närmare om, så äro Grundtvigianerna möjligen för detta mötet, hvars karakter ännu är okänd, och der kunna möjligen vänta vinna anhängare bland Sv. prester för sina åsikter.«¹⁶⁾ Det viste sig, at Hammar her så rigtigt. Grundtvigs venner blev ivrige deltagere i disse møder, og hans »kirkelige anskuelse« blev i høj grad genstand for drøftelse på de 3 første møder. Både i taler og i samtaler mand og mand imellem søgte også Grundtvigs venner at vinde forståelse derfor hos de svenske deltagere, men uden at det lykkedes. De stod snarest lidt uforstående overfor det, at spørgs-

¹⁴⁾ Gr.-arkivet fasc. 444.

¹⁵⁾ Breve fra og til N. F. S. Gr. II s. 584.

¹⁶⁾ Thomanders papirer i Lunds universitetsbibliotek.

målet derom optog Danskerne og Nordmændene så stærkt, og under den store holmgang mellem skrifteologen Rudelbach og P. C. Kirkegaard i 1857 gav de fleste af dem sikkert den første ret. Om sit eget forsøg på at klarlægge sin opfattelse skrev Grundtvig bagefter: »Det viste sig imidlertid snart, at dette var en mørk tale for de fleste og ret egenlig for Lunds berømte og i mange henseender udmærkede biskop Thomander og hans 40 skånske præster.«¹⁷⁾ Og når forholdet var, som H. B. Hammer i anden forbindelse udtalte, at spørgsmålet om dåben ikke var en hundrededel så meget fremme i Sverige som i Danmark, så er der vel lidt af en forklaring deri. Når trosbekendelsen bruges ved gudstjenesten i Sverige, skyldes det da heller ikke, som Erik Møller antyder i bogen »Grundtvig som samtidshistoriker« s. 175, indflydelse fra Grundtvig, men at den fra gammel tid har haft sin plads i den svenske gudstjeneste.

En af dem, der fra svensk side var ivrigst for at få de nordiske kirkemøder i gang, var provst P. G. Ahnfelt i Farhult nord for Hälsingborg. Han var nogle år yngre end Thomander og Wieselgren, men nær ven af dem og som de påvirket af præsten Henric Schartau i Lund, hvor han studerede. 21 år gammel var han sammen med andre studenter i 1824 på et flere dages besøg i København og var om søndagen i Vor Frelsers kirke, som Geijer var det året efter. Men for Ahnfelt blev det den store oplevelse at høre Grundtvig prædike. »Sådana toner hade aldrig förr gått igenom mina öron. Hvilken inspiration, hvilken strömmande fullhet af anda och lif!« skrev han siden derom¹⁸⁾. Det er derfor mærkeligt, at han i mange år synes at have ladet det blive ved dette ene uforglemmelige indtryk uden at få nærmere kendskab til Grundtvig og hans forfatterskab. I hans »Studentminnen« (1856), hvor han ellers gør meget udførligt rede for, hvad han har givet sig af med helt frem til 1850, leder man forgæves efter noget derom, og det samme er tilfældet i brevene til Wieselgren og Thomander fra den tid. Først ved det personlige møde med Grundtvig under kirkemødet 1857 synes han rigtig at være bleven optaget af ham igen. Under foredragene og forhandlingerne sad han stadig ved siden af Grundtvig »som ved Gamaliels fødder«, hedder det i en meddelelse. Han besøgte en dag Grundtvig i dennes hjem og havde en længere samtale med ham. Han fik også

¹⁷⁾ Breve fra og til Gr. II s. 584–85.

¹⁸⁾ »Studentminnen« II. udg. 1882. I s. 125.

et stærkt indtryk af P. C. Kierkegaard og skriver senere derom: »Kampen blef allvarsam, fast icke blodig mellan Grundtvigs lärjungar å ena sidan och »skriftteologerna« å den andra. Hvarken Clausen eller Martensen hördes då af; men Rudelbach svek ej, icke heller kandidat Hjort eller provst Magelsen och enkla röster hördes här och der i hopen instämma med dem. Men när Peder Kierkegaard slutat sitt sista föredrag, fanns väl ej mången, som icke antingen kände sig personligen öfvervunnen af den öfverlägsna ande, som i honom talade, eller ock åtminstone förnam hvart segern lutade. Grundtvig sjelf deltog ej i den striden, han framställde blott tetisk sin åsigt. »Här är tinget«, sade han, »här är lifvet; den som kan taga't, han tage! men ingen, som ej finner sanningen häri, vilja vi påtvinga vårt goda.«¹⁹⁾

Trods alt værger Ahnfelt sig dog endnu i et brev til Wieselgren 18/1 1858 imod at blive kaldt grundtvigianer: »Jag är icke mera separatist än du och kanske icke mera Grundtvigian heller, --- Jag är ännu en god Copernikan och lika god presbyterian som jag varit hafver; jag gör icke heller Ett med Grundtvig i frågan om »prästerfriad« och antimissionism och sacramentalism. Men den gamla förstockade »skrifttheologien« synes mig nära nog värd att afdanka, så som den af flera det lefvande ordets vänner i Danmark, t. ex. den djuptgående, i sjelfva verket luthersk sinnade biskop Kierkegaard, är dömd.«²⁰⁾ I sommeren 1858 fik Ahnfelt foranstaltet et større skånsk-dansk møde i Ramlösa, hvor bl. a. Frederik Barfod talte. De to blev venner, og det er sikkert Barfod, som har forsynet Ahnfelt med litteratur, så han året efter i tidsskriftet »Samtiden« kunde offentliggøre en ret fyldig biografi af Grundtvig, den første i Sverige. Ahnfelt sendte den til Grundtvig og betegner den i det medfølgende brev som et forsøg »att för mina landsmän uppdraga en bild af den Man som så länge bordt vara hela Nordens berömmelse, men som likväl i Sverige hittills varit så litet erkänd, och det derföre att han till vår största skam och skada varit en nästan obekant storhet«. Han mener dog, at dette vil ændres, og at hans biografi også vil bidrage dertil, men foreløbig erklærer han: »Mig veterligen är jag för närvarande Deras enda lärjunge i Sverige, ehuru många numera af Deras skrifter torde vara stærkt påverkade.«²¹⁾ Allerede den gang var Ahn-

¹⁹⁾ »Samtiden«. Skildringer från världsteatern. 1859. s. 113-14.

²⁰⁾ Breve til Wieselgren i håndskriftsamling i Göteborgs Stadsbibliotek.

²¹⁾ Breve fra og til Gr. II s. 608-09.

felt en af gigtskygdom nedbrudt mand og kunde ikke deltage i kirke-mødet det år, som dog holdtes i Lund, og heller ikke 2 år senere i Christiania. Hans versificerede hyldest til Grundtvig til dennes 50 års præstjubilæum det år måtte Fr. Barfod overbringe, og 1863 døde han kun 60 år gammel. Fra biografien skal her endnu kun nævnes nogle ord om »Søndagsbogen«, som kaldes »en herrlig samling af trosvarma förhoppningsrika och kärleksfulla, lefvande vittnesbörd om Christus som kyrkans ende konung och herre, öfverstepräst och mä-stare. Här är det ock, han äfven tydligare och med mera bestämdhet än i sina förra predikningar upplyser menigheten om »det Guds ord som icke blott följer med, utan ock skapar nådemedlen och är därföre sjelf det stora, ständigt fortlevande, hemlighetsfulla nåde-medel, lif och anda, som Herren derom vittnar.« Denne predikosam-ling är det väl egentligen, som gjort Grundtvig populär i försam-lingen, derigenom hafva hans egendomliga lifskraftiga idéer om kri-stendom och kyrka trängt ned till folket och gått in i danskarnes och norrmännens (hvarför icke äfven i svenskarnes?) religiösa medvetande såsom en andlig makt.«²²⁾ Ahnfeldts datter Emilia, gift med prästen Laurin, som efter eget sigende under kirkemødet i Lund var uimodtagelig for den grundtvigske oplysning, udgav i 1879 i svensk oversættelse 100 af Grundtvigs mest kendte salmer og førte på den måde linjen fra sin fader videre.

Blandt dem, der ved midten af det 19. årh. lærte Grundtvig at kende og fik et stærkt indtryk af ham, var forfatterinden Fredrika Bremer, der er bleven betegnet som én af Sveriges talentfuldeste for-fatterinder og sikkert den mest varmhjertede og opofrende. I slut-ningen af 1840erne har hun læst »Nordens mytologi« af 1832 og blev stærkt optaget af den, skriver om det i flere breve fra den tid. I vinteren 1848–49 opholdt hun sig i København og fik da lejlighed til at træffe Grundtvig personlig. Indtrykket deraf skildrer hun i et brev 30/3 1849 til den svenske præst Böklin: »Vida mer betydande ännu, än Hauch, är äfven för mig Grundtvig – kanske den mest originella och mäktiga natur bland alla Danmarks store män. Sent har jag kommit i beröring med honom, men denna beröring var af magnetisk natur, åtminstone från mig till honom, och de ord han yttrade öfver den skandinaviska nordens egna uppgift, det medve-tande om lifvet, såsom historisk utveckling, som den äger i sin mytho-

²²⁾ »Samtiden« 1859 s. 93.

logi, dessa mythers betydelse för dess uppfattning af christendommen och dess historiske utveckling, detta och mera, som Grundtvig yttrade under ett samtal af ett par timmar, i en ande och på ett sätt som väl kunde ha varit de gamla profeters, ömsom med lågande innerlighet ömsom i polemisk vrede, gjorde mig stort nöje, och jag längtar att höra honom oftare i dessa ämnen. Grundtvig är en skön gammal man af hög, kraftig gestalt, ädla proportioner, ett vackert, blekt betydande ansikte, snöhvitt hår; hans hufvud är som hugget i marmor, och ögonens flammande blick, fullt af en dunkel glöd, i detta ansikte gör ett intryck som ej lätt glömmas. Grundtvig är den första magnetiska natur som jag mött i Danmark.«²³⁾

Omtrent fra samme tid er en skildring, som skyldes den for det nordiske samarbejde meget virksomme forfatter og redaktør O. P. Sturzen-Becker, der i nogle år havde boet i København og i 1846 under pseudonymet »Örvar Odd« udgav en række skildringer af danske forhold og personer. Han skriver: »En annan patriark inom den danska vitterheten är den gamle N. F. Severin Grundtvig, kyrkoherde i Köpenhamn. Hans mångahanda arbeten för upplysandet af den äldsta Nordens poesi och lif äro nogsam bekanta äfven i Sverige, deremot torde man der hafva mindre reda på hans egna diktningar och »quad«, fulla af originalitet och oftast af en äkta nordisk, kraftig og kärnfull hållning. Grundtvig är en ovanlig energisk natur och en eljest i många afseenden märklig, om än af högst motstridiga element sammansat personlighet, ytterst konservatif i politik och teologi, men sand patriot och en af de första, som djupare anat och klarare förutsett hela den skandinaviska rörelse, hvilken nu med så mächtig styrka arbetar sig fram genom de nordiska folkens yngre slägte, och hvars storartade företeelser i den dag, som i dag är, utgöra hans, den ärevärdige hitlockige gubbens, renaste glädje og stolthet. Han är en man med otrolig lärdom, som formligen bivuakerar bland sina böcker och pergamenter. När han uppträder som talare, och det är icke sällan, är det med värdigheten af en forntida skald eller lagman, och hans ord, ömsom af poetisk flygt, ömsom af en alldeles egendomlig humor, hans många slående citater och anekdoter ur sagorna och krönikorna, hela uttrycksfulla föredrag och gestikulation, allt detta eger något, som ovillkorligt griper och hänför hans auditorium.«²⁴⁾

²³⁾ Fredrika Bremers brev III (1917) s. 165.

²⁴⁾ »Hinsidan Sundet« II s. 209-11.

Fra en senere tid, efter Grundtvigs død, er en omtale i et brev til forfatteren Otto Borchsenius fra den svenske digter Victor Rydberg, f. 1828. Borchsenius oversatte digte af Rydberg til tidsskriftet »Nær og Fjern« og sendte ham i begyndelsen af 1876 et nr. af bladet med digtet »Dexippos«. I samme nr. fandtes en omtale af forskellige bøger af Grundtvig i ny udgave. Artiklen har overskriften »Vandringer i et ubekendt land«, og det siges deri, at Grundtvigs forfatter-skab er ukendt for den store del af det danske folk. Skylden derfor lægges på Grundtvigs tilhængere, der »har sluttet så tæt en kreds om deres mester og hans hele digtning, at de næsten har lukket os andre ude derfra«. Senere hedder det: »Det er derfor på tide at bryde grundtvigianernes rækker og forsøge på at trænge ind til Grundtvig selv. Vi kan ikke længere lade et enkelt parti være i ubestridt udelukkende besiddelse af et rigt dansk fælleseje. Vi vil, om det er fornødent, erobre Grundtvig tilbage for den almindelige danske litteratur.«²⁵) Efter læsningen deraf skriver så Rydberg i brev 20/2 1876: När jag läste rubriken »Vandringar i et ubekendt land« öfver en anmälan af Grundtvigs verk i »Nær og Fjern«, förvånades jag i början däröfver, ty jag hade icke föreställt mig, att omkretsen för Grundtvigs litterära inflytelse var så skarpt dragen, som denna uppsats upplyste mig om. Jag tillämpade på denne inflytelse emanations-teorien och trodde, att hon utbredde sig – om än svagare ju längre från medelpunkten – öfver hela eder ideella verld som en sympatisk eller antipatisk, men i alla fall eggande eller »tirrande« kraft. Oafsedt all dogmatism och med uteslutande hänsyn till det sköna och hjertgripande har ju Grundtvig skrifvit oförgätliga saker. Jag har sett en judisk krets med rörelse, ja, med tårar åhöra hans paradiskt friska och naiva skildring af Jesu gosseår. Medan nästan alla andra våra skalders förekommer mig såsom gjorda af sin tid, et slags konstutövande konstprodukter, fremstår Grundtvig, ensidig och ofullkomlig som han i mycket är, såsom en väsentligen ursprunglig kraft, en Cædmon i vårt århundrade. Ack denna innerliga gudingifna humanitet, som vill sjunga, för att de fattiges barn må röra de bara fötterna i glad dans, och vill sjunga, för att sätta mänsklighetens krona på deras locker! Skulle Danmark någonsin kunna glömma den skalden! Cedite, romani scriptores, cedite graji! Ligger orsaken till den stora allmänhetens obekantskap med Grundtvig hos grundtvigianerna sjelfva,

²⁵) »Nær og Fjern« 1876, 6. februar.

så tack för den maning: »Det er på tide at bryde grundtvigianernes rækker og forsøge at trænge ind til Grundtvig selv!«²⁶⁾

Rydberg genoptog ved denne tid sine mytologiske studier muligvis under påvirkning af Grundtvigs arbejder og udgav 1886–89 »Undersökning i germansk mytologi« og 1887 »Fädernas gudasaga« med et vers af den norske grundtvigianer Ole Vig som motto. Disse skrifter såvelsom forskellige digte kan tyde på en påvirkning fra Grundtvig, og professor i litteratur ved Uppsala universitet, Victor Svanberg, kalder da også i en artikel, »Kristnade vikinger,«²⁷⁾ Rydberg »den siste store grundtvigianen i Sverige« og taler om en sejsrikker mystik i et digt af Rydberg som »kvintessensen af grundtvigianismen«. Prof. Svanberg mener også at kunne spore indflydelse fra Grundtvig hos andre svenske digtere og skriver i forbindelse dermed: »När folkhögskolan från Danmark vandrade över till Sverige, följde mycket av Grundtvigs ideologi med. Denna väg för hans idéers spridning i vårt land är lättast att följa, och den är alltså känd och erkänd.«

Denne udtalelse vilde de første svenske højskolefolk i hvert fald ikke have givet deres tilslutning. De var fra først af ivrige efter at hævde deres uafhængighed af Grundtvig og højskolens udformning i Danmark. Ingen af dem vides at have opsøgt Grundtvig selv, som dog levede endnu, da de 3 første svenske højskoler begyndte i 1868, og når de var i Danmark, var det tydeligt nok Hindholm højskole, vel den mindst »grundtvigske« dengang, som tiltalte dem mest. Der var ikke den nære forbindelse som mellem de første norske og de danske højskoler, og de svenske højskolefolk vilde åbenbart finde deres egen form først for at kunne mødes på lige fod med de danske, så der gik 15 år efter de første svenske skolers oprettelse, inden man mødtes til nordisk højskolemøde første gang. Mødet holdtes på Testrup højskole ved Aarhus, og bagefter besøgte de svenske og norske deltagere Vinding og Askov højskoler i det sydlige Jylland og ligeledes Skamlingsbanken. Derfra rejste en del til København for at være med til vennemødet i anledning af Grundtvigs 100-årsdag, deriblandt også dr. Magnusson fra Uppsala, der ved mødet hilste fra »en lille skare« af det svenske folk og ytrede, at Grundtvig endnu kun var lidt kendt i Sverige, men at forståelsen nok vilde komme, omend under andre former end i Danmark, når man først fik øjet op for hans gerning derovre.

²⁶⁾ Victor Rydbergs brev s. 149–50.

²⁷⁾ »Stockholms-Tidningen« 13. august 1950.

På Skamlingsbanken fik deltagerne at vide, at det var dér, Grundtvig i 1844 havde holdt »indvielsestalen« for folkehøjskolen i det hele taget, da han opmuntrede Sønderjyderne til nu at gøre alvor af Rødding højskoles rejsning. Dr. Holmström fra Hvilan folkehøjskole i Skåne fik da den tanke, at svenske og norske højskolefolk i forening skulde rejse et mindesmærke for Grundtvig netop dér. Tanken vandt tilslutning og blev virkeliggjort, sådan at afsløringen kunde finde sted den 4. juli året efter, på 40-årsdagen for Grundtvigs tale. I afsløringstalen hyldede dr. Holmström Grundtvig som den, der »gav os højskoletanken, opflammede kække sønderjyske mænd til at virkeliggøre den ved at rejse højskolen i Rødding, der fra denne banke havde fået sin dåb og velsignelse som den første danske folkehøjskole. Og op af denne lille begyndelse er der siden groet en stor gerning med kraftige skud ud over alle Nordens lande, forskellige kun som følge af hvert lands særpræg og ejendommelighed.« Dr. Holmström sluttede: »Stenen står da til minde om den mand, som viste de nordiske folk vejen, de skulde gå til enighed, samdrægtighed og frugtbart samarbejde.«²⁸⁾ Trods forskellen på dansk og svensk folkehøjskole vedkender man sig stadig i den svenske højskole dette slægtskab og anerkender Grundtvig som foregangsmanden. Det kom også frem, da man i 1943 fejrede højskolens 75-årsjubilæum i Sverige bl. a. med udgivelsen af et festskrift og ved en storstilet festlighed på Stockholms stadshus, hvor hovedtalerne holdtes af to tidligere højskolemænd. Den ene var landshøvding, tidligere udenrigsminister, Rikard Sandler, der havde haft sit barndomshjem på en folkehøjskole i det nordlige Sverige og senere selv været højskolelærer i Dalarna. I en artikel i festskriftet skriver han: »Min fars skola var en folkhögskola av utpräglat dansk typ. Från Danmark hade han hämtat de starkaste intrycken av folkhögskolans mål och metoder. Han personifierade »det lille levende ord«. Det var med ordets makt han verkade. Allt vad jag under min offentliga verksamhet kunnat prestera som talare aktar jag för ringa i jämförelse med vad jag hört av min far, då han var i sitt rätta element, i folkhögskolan.«²⁹⁾

På Stockholms stadshus talte Sandler om folkehøjskolen som »en nordisk kulturprodukt« og sagde bl. a.: »Folkhögskoleidén och den nordiska enhetstanken var det tvillingpar Grundtvig bar till dopet — — — Det kan nog ändå vara riktigt, att de svenska folkhögskolorna

²⁸⁾ Jakob Petersen: »Skamlingsbanken 1843-1943« s. 152-53.

²⁹⁾ »Svensk folkhögskola under 75 år« (1943) s. 438.

kommo till utan direkt påverkan från Danmark, att de til ursprunget icke voro sticklingar utan självständiga plantor. Men just i denna deras upprinnelse ur svensk jordmån och i deras i alla fall med de danska förelöparnas parallella utveckling se vi vittnesbördet om ett samnordiskt väsensdrag³⁰). Den anden taler var Stockholms dåvarande biskop, Manfred Björkquist, grundlægger og mangeårig leder af Sigtunastiftelsens folkehøjskole. I forskellige af sine udgivne skrifter fremhæver han oftere Grundtvig og hans betydning og således i den tale, hvormed han afsluttede festlighederne i Stadshuset og bl. a. ytrede: »Folkhøgskolan är en ungdomens egen skola. Grundtvig var den geniale upptäckaren av ungdomslivets egenart och ungdomstidens egenvärde. --- För Grundtvig var ungdomstiden framför allt »andens skaparetimma.« --- Den äktfödda folkhøgskolan har alltifrån Grundtvigs tid hävdadt satsen: människan först. Det betyder en syftning på helheten i människolivet. Det betyder vidare en syftning på innerligheten. Det betyder en syftning på höjd och fullkomning. Det betyder slutligen en syftning på gemenskap.«³¹) Grundtvig var altså ikke glemmt ved den lejlighed, men alligevel var der i hvert fald én højskolemand, der ikke var helt tilfreds dermed. Det var rektor Gunnar Furuland fra Dalarne, der kort efter skrev et par artikler om »Grundtvig – den nynordiska tankens fader«, hvori det bl. a. hedder: »Grundtvig är Danmarks og Nordens største son, som helnordisk gestalt. Den saken har blivit allt klarare under de 100 år, som gått, och kommer att bli allt klarare även under de år, som komma.--- För varje år som går förlorar vilket namn i Danmark och i Norden, man än vill sätta upp som Grundtvigs överman i vikt och liv, i levande betydelse för hela Norden, medan Grundtvigs blott ökar i nöd och lust, kanske mest i nöd, som allt äkta stort. Ingen har inspirerat eller inspirerar än i dag så mycken nordisk insats, så mycket nordiskt liv och dåd som han. Som en mächtig, varm havsström går han genom Nordens historia.« Og senere hedder det så: »Vid den svenska folkhøgskolans 75-årsjubileum nyss kunde vi svenskar gott ha hedrat oss själva litet mera genom att litet starkare framhålla den lyckligtvis outplånliga skuld, vari vår folkhøgskola står till den danska och Grundtvig, utan vilken den helt enkelt icke varit till – som folkhøgskola.«³²)

³⁰) »Studiekamraten« 1943 nr. 17-18.

³¹) ibid. 1943 nr. 17-18.

³²) »Västervåg« 1943 nr. 8.

I anledning af prof. Hal Kochs svenske Grundtvig-bog skrev daværende professor i Uppsala, Anton Fridrichsen, i 1942 en meget læseværdig artikel, hvori han bl. a. omtaler og refererer Vilh. Grønbechs omtale af Grundtvig i »Kampen om mennesket«. Hvis den er rigtig, siger han, skulde der egentlig ikke kunne tales om nogen grundtvigianisme, men så føjer han til: »Grundtvigianismen är emellertid ett faktum, främst i Danmark, men även i Norge, och i viss mån även i Sverige. Grundtvigianismen i Sverige är mig veterligen aldrig undersökt. Många svenskar har givetvis mottagit starka intryck af Grundtvigs person och tankar, och genom dessa enskilda har han gett sitt bidrag även till utvecklingen i Sverige. Men det är betecknande att den svenska folkhögskolan icke företer den grundtvigiska typen.«³³) Prof. Fridrichsen mener at finde det nærmeste svenske sidestykke til grundtvigianismen i den ungkirkelige bevægelse fra århundredets begyndelse, men føjer dog til, at denne er åndsaristokratisk og savner den danske og den norske grundtvigianismes dybe og brede folkelige karakter. Og det må dog vist siges, at hvis der i Sverige findes en »grundtvigianisme«, så er den formidlet gennem den svenske højskole trods al forskel fra den danske.

Svensk teologi har taget meget lidt hensyn til Grundtvig, men det samme kan jo siges om den danske langt frem i tiden, når undtages en del polemik imod ham og hans meningsfæller. Om professor Bergquist i Lund, f. 1785, siges det, at han tog indtryk fra Grundtvig, idet han fremholdt den apostoliske trosbekendelse som regelen for bestemmelsen af, hvad der var kristendommens egentlige grundlærdomme. Men han døde allerede 1847, og hans indflydelse lå væsentlig på det pastoralteologiske område. Den mere videnskabelige teologi var på begge sider af Sundet væsentlig inspireret fra Tyskland. P. G. Ahnfelt ankede over det for Lunds vedkommende i slutningen af sine i 1857 afsluttede »Studentminnen«. Han undres over, at »den kvælende højkirkelige ånd« fra Tyskland har vundet indpas i Lund, mens den dog endnu er fremmed for Uppsala. »Är detta en följd endast deraf, att Lund ligger Tyskland närmare?« spørger han. »Närmare ligger dock äfven Danmark, och der är rörelse tillräckligt. Hvarför icke så gerna se på det kyrkligt-vetenskapliga lifvets utveckling dér, som på det tyska stilleståendet eller rättare tillbakaskridandet? Är det nu en gång svenskarnes passion att efterapa utländningen, vore

³³) »Nordisk tidskrift« 1942.

det väl mera skäl, att vi hemtade mönster från våra skandinaviska stamförvandter, med hvilka vi borde hafva allt gemensamt.«³⁴⁾ På en måde kan Ahnfelts fingerpeg siges at være fulgt, da man i 1863 i Lund ret omgående på svensk udgav biskop Martensens »Til forsvar imod den såkaldte grundtvigianisme« tilligemed den ordinationstale om »Apostlenes inspiration«, som havde fremkaldt indsigelse fra grundtvigsk side og derved gav anledning til fremkomsten af det lille skrift. I det svenske forord hedder det: »Förvissad om att detta arbete med nöje emotses af hvar och en i ämnet intresserad, har man icke tvekat att på svenska utgifva detsamma, öfversatt från 3:dje upplagan. Såväl författerens kända namn som den omständigheten, att arbetet på en tid af några månader i Danmark upplefvad 4 upplagor, böra vara en borgen för arbetets förträfflighet. Grundtvigianismen är väl dessutom numera så allmänd bekant äfven inom vårt fädernesland, att en hvar intresserar sig för frågans utveckling. Äfven för den oinvidga läsaren bör detta arbete vara af nytta, då han häri tillika kan få ett klart begrepp om innehållet i Grundtvigianismens lära.«

Martensen deltog ikke i noget af de skandinaviske kirkemøder, men han nød som teolog en ikke ringe anseelse også i Sverige, og når det gjaldt om at modvirke en grundtvigsk indflydelse, var det sikkert et taktisk klogt træk at udgive hans bog på svensk, så man på en let overkommelig måde kunde få at vide, hvad grundtvigianismen var, og få den ansete teologs påvisning af, at det rigtige deri var almindelig anerkendt i forvejen, og at det nye og særegne derved måtte afvises som ubeføjet. Og at meningen var at modarbejde Grundtvigs kirkelige indflydelse i hvert fald for Lunds vedkommende, udtalte en senere kendt svensk højskolemand, T. Holmberg, der selv havde studeret i Lund, i 1868 ved et møde på Sjælland, da han bl. a. sagde: »Der er næppe en eneste præst i Sverige, som er grundtvigianer. Skylden derfor har navnlig Lunds universitet, som har lagt an på at bevare den svenske kirke fra dette »sværmeri«.«³⁵⁾ Et lignende udtryk findes brugt af en svensk teolog så sent som i 1933. Da udgav nuv. professor i Uppsala, Hjalmar Lindroth, et lærd værk om den apostoliske trosbekendelse, hvori han i bogens første kapitel giver en oversigt over »Apostolicumforskningens historia« og kort omtaler og-

³⁴⁾ »Studentminnen« II. 2. udg. 1882 s. 251.

³⁵⁾ Her efter art. »Grundtvig og Sverige« i »Dansk Kirketidende« 1915 nr. 49-50.

så Grundtvigs forhold til trosbekendelsen. I den udførlige indholds-oversigt til kapitlet betegnes det lille afsnit med ordene: »Grundtvigs svärmiska uppskattning av bekännelsen«. Udtrykket gentages dog ikke i selve teksten, men her fremhæves det, at »Grundtvigs ställning till frågan om apostolicum kan icke härledas av någon allmän teologisk åskådning hos honom utan är att sätta i samband med hans egen andliga litterära utveckling och hans samtids kyrkliga och religiösa läge.« Senere hedder det derfor også: »Grundtvigs uppfattning, som av hans samtida icke undgick kritik, har mera ett religiöst-kyrkligt än teologiskt-vetenskapligt intresse. Att apostolicum skulle härröra från Kristus är ju i Grundtvigs mun helt enkelt en trossats.« Men så føjes der ganske vist til: »Dock skulle Grundtvigs åskådning bli av direkt vetenskaplig betydelse genom den opposition den framkallade hos symbolforskningens i alla tider mest verksamme och framgångsrike representant: C. P. Caspari.«³⁶⁾

En brodersøn af P. G. Ahnfelt, Otto Ahnfelt (1854–1910), virkede fra 1894 til 1907 som professor i kirkehistorie og symbolik ved Lunds universitet. Han var i sin studietid stærkt højkirkeligt påvirket, men under det røre, som den tyske teolog Ritschl vakte, førtes han til at beskæftige sig også med Grundtvigs skrifter og blev optaget deraf. »Här var det, han i en välsignad stund såg Grundtvigs hand peka på det urkristliga i dop och nattvard. Och så trädde det fram för honom i allt mer stigande klarhet, att det, varpå han levde, var försoningen i Jesus Kristus, uppenbarad vid hans bord, dit vägen, liksom i fornkyrkans dagar, går genom dopet med trosbekännelsen«, siger han i »Ur mina minnen«³⁷⁾. Hans tiltrædelsesforelæsning i september 1894 handlede »Om Grundtvigs Kirkespejl«³⁸⁾, hvorom han indledende udtaler: »Betydelsesfullt är detta hans sena ålderdoms verk särskild i det afseendet, att det afspeglar hans hela lifsutvecklings resultat, hans kyrkliga och historiska totalåskådning. Den originella syn på kristendomen, hvars förebud i poetisk drömgestalt skönjes i hans afhandling »Om religion og liturgi« af år 1807, och som nyfödd bryter fram i »Kirkens genmæle« af år 1825, är här genomförd, med upptagande dels af den världshistoriska betraktelse, som han framställt i sin Verdenskrønike af år 1812 och de senare omarbetningarne af denne, dels af grundtankarne i hans »Christenhedens syvstjerne« af

³⁶⁾ Hjalmar Lindroth: »Den apostoliska trosbekännelsen« s. 38–39.

³⁷⁾ »Ur mina minnen« I 1905 s. 60.

³⁸⁾ Trykt i »For kirke og kultur« 1895 s. 200 f.

år 1853 og 1854, dels af resultat, till hvilka hans fornnordiska och anglosachsiska litteraturforskningar fördd honom.« Forelæsningen giver derefter en fremstilling af de forskellige brydningsperioder i Grundtvigs liv og deres betydning for udviklingen af hans kirkelige syn og til sidst en kort vurdering, der ved siden af anerkendelsen af det værdifulde tillige fremhæver en ensidighed, som bl. a. medfører, at skriftens betydning som nådemiddel oversés, at der savnes et sikkert udgangspunkt for opfattelsen af det kirkelige embede og dets stilling i menigheden, og – hvad der må forekomme os mest overraskende – at der ikke bliver plads for åndens kirkestiftende virksomhed på grund af den stærke fremhævelse af sakramenterne. At det sidste kan siges, tyder på manglende kendskab til Grundtvigs pinsesalmer og til grundtvigsk menighedsliv.

I den tidligere nævnte artikel af højskolemanden Furuland fremhæves det sørgelige i, at så få Svenskere kender noget til eller sysler med Grundtvig, og i den forbindelse udtaler han, at det altid har smærtet ham, at J. A. Eklund og Nathan Söderblom ikke tog et dybere studium af Grundtvig op, så meget mere som de begge efter hans mening tydeligvis har haft store forudsætninger for at gøre Grundtvig kendt og kær for Svenskere. Ja, meget har disse to fremragende svenske kirkemænd fra nyere tid åbenbart ikke beskæftiget sig med Grundtvig. Eklund har som salmedigter oversat nogle af Grundtvigs salmer, og én af dem er med i den nyeste svenske salmebog, oversættelsen af »Som forårssolen morgenrød«⁴⁰). Men ud over det har han vist ikke syslet med Grundtvig. Og ærkebiskop Söderblom med det ellers så verdensvide udsyn synes først at være bleven rigtig opmærksom på ham gennem læsningen af prof. Edv. Lehmanns bog fra 1927: »Grundtvig och det danska fromhetslivet«. Men så har han da også gjort brug deraf, først i en ny udgave 1930 af en afhandling fra 1903, »Uppenbarelsesreligion«, hvor han s. 145 har indsat en fodnote, som optager næsten hele siden og kort omtaler Grundtvig med henvisning til Lehmanns bog. Denne fodnote indgår igen som en del af den sidste af de 12 »Gifford-forelæsninger«, Söderblom holdt i Edinburgh, kort før han døde, og som efter hans død blev udgivet både på svensk og engelsk under titlen »Den levende Gud«. Her hedder det i den sidste forelæsning, »Uppenbarelsens fortsætning«: »Danmark erhöjll i Grundtvig en profetisk ande, för vilken

⁴⁰) »Den svenska psalmboken« (1937) nr. 472.

historien, den forntida, den gångna, den närvarande och den kommande, var Guds verkstad. Han tydde tidernes tecken. Han manade och dömde sitt folk efter andens ingivelse. Han visade sitt folk dess plats i Guds nådefulla avsikter. Edv. Lehmann, som i boken om Grundtvig givit samtiden och eftervärlden sitt kanske skönaste verk, säkert ett arvegods som förpliktar, ställer honom i raden av alla tiders profeter.«⁴¹) Martensen vilde kun med stærkt forbehold regne Grundtvig for en profet i sin tid. Söderblom gør det her uden forbehold, omend måske væsentlig på Lehmanns autoritet, og man kan nok med Furuland beklage, at han ikke fik lejlighed til selv at arbejde sig ind i Grundtvigs tankeverden og tolke, hvad han dér fandt. Er forklaringen på, at det ikke skete på et tidligere tidspunkt i Söderbloms liv den, prof. Anton Fridrichsen giver med et par sætninger i den tidligere nævnte artikel i »Nordisk tidskrift« 1942: »man skulle kanske rent av vilja säga, att Grundtvig är osvensk. Det är något i hans själsliga struktur som är främmande för den svenska känslan«? Skal der en vis »oversættelse« til, som med Lehmanns bog, for at svenskerne kan »forstå« Grundtvig og blive optaget af ham?

Anton Fridrichsen var fra Norge, skønt han i en længere årrække virkede i Uppsala og levede sig godt ind i det svenske, og har måske derfor lettere ved en forståelse. Det kunde være fristende at gå nærmere ind på hans artikel, men her skal kun omtales, hvad han siger om Grundtvig og Luther, fordi man så ofte har villet sætte dem op imod hinanden som afgørende modsætninger. Det kan være nok at nævne Henrik Scharlings: »Grundtvig eller Luther« fra 1891. Det hedder i prof. Fridrichsens artikel bl. a.: »Att Grundtvigs religion är annorlunda funderad än Luthers, det kan var och én se. Likväl är måhända olikheten icke så fundamental. Kristi seger över Satan och fördärvmakterna och segerns ständigt nya förverkligande genom Anden i kyrkans sakramentala gemenskap, det är i kort sammanfattning Grundtvigs religion. »Rättfärdiggörelsen«, som var det viktigaste för Luther framträder här icke så starkt och ensidigt. Men det är ända kanske mera därav hos Grundtvig än man kan tycka sig se. Och kanske var det mer av »myten« hos Luther än man vanligt tror.

Vad Grønbech kallar »myten«⁴²), är ju i grunden icke annat

⁴¹) »Den levande guden« (1932) s. 457.

⁴²) »Kampen om mennesket« (1930) s. 196 f.

än Nya testamentets Kristusoplevelse. Jesus, den korsfäste och uppståndne, är för apostlatidens troende centralgestalten i ett skeende som omfattar hela världen, himmel och jord och dödsrike, andevärlden såväl som mänskligheten och naturen; ett skeende i vilket synd och skuld och död och djävul tillfogas ett afgörande nederlag, och livets möjlighet skapas för var och én som låtar infoga sig i den segrande Gudssonens kyrka. Men denna »myt« möter vi både hos Luther och Grundtvig, ehuru med olika accentuering av olika moment i åskådningskomplexet. — — — Vad Luther skulle sagt till Grundtvigs folkkyrkoideal, är ju inte lätt att föreställa sig; men fråga är om han icke skulle trivts ganska gott med det. Så inkommensurabla som de två kyrkofäderna är, så har de i alla fall båda sina rötter i Nya testamentets »Kristusmyt«. — Prof. Fridrichsen slutter artiklen med ordene: »När Grønbech säger att Grundtvig skapade en ny religion⁴³), så är det på sätt och vis riktigt när man tänker på den moderna protestantismen med dess rationalism och historicism. Men det nya Grundtvig skapade är gammalt i kristendomen, ja, det äldsta i den. På många håll inom protestantismen, ikke mindst i Sverige, förmärkes en strävan efter att återvinna detta ursprungliga i kristendomen, »Kristusmyten«, i dess enhet med kyrkan, en strävan som är något helt annat än en tendens till ortoxi, högkirklighet och sakramentalism. Denna rörelse, som redan har vunnit kontakt med Luther, måste förr eller senare upptäcka också Grundtvig. Båda kommer att göra sin insatts som vägledare till den nya Kristustolkning och kyrkosyn som tiden törstar efter och kyrkan strävar mot.« — Man kunde have ønsket, at prof. Fridrichsen havde fået lejlighed til at føre disse tanker frem i »En bok om kyrkan« som udkom 1943, og som han var med til at redigere. I den behandler 20 svenske teologer på 412 sider spørgsmålet om kirken i nytestamentlig, aktuel historisk og principiel belysning. Men han var nytestamentlig forsker og derfor henvist til det første afsnit, hvor han har bidraget med 2 værdifulde artikler. Hvad om han også havde fået lov at give sit bidrag til »Aktuelle historiske perspektiver«! Nu er Grundtvig intet sted nævnt i den store bog, hverken i selve teksten eller i litteraturhenvisningerne.

Professor H.j. Holmquist nævner i sin kirkehistorie⁴⁴), der i 1920erne oversattes til dansk til brug også ved danske teologers uddannelse, men ikke omfatter Nordens kirkehistorie, kun Grundtvig

⁴³) *ibid.* s. 201.

⁴⁴) Sv. udg. 1926 III. s. 25. Dansk udg. III s. 31. (1927).

i en parentes som et dansk sidestykke til den nyortodoxe Hengstenberg i Tyskland, tilsyneladende uden at ænse den forskel imellem dem, som Rud. Schmidt i sin tid fremhævede så stærkt i sin skildring: »Grundtvig og den tyske ortodoksi« (1883). En lidt udførligere omtale får han i biskop Gustaf Auléns »Till belysning af den lutherska kyrkoidén« (1912) og »Dogmhistoria« (1917). Her nævnes grundtvigianismen sammen med Oxfordbevægelsen i England og nylutheranismen i Tyskland og Sverige som bevægelser, der i det 19. århundrede går imod de for kirkebegrebet opløsende tendenser i det 18. århundrede. Det hedder i denne forbindelse i dogmehistorien: »Såsom Grundtvigs ideal står snarast »en fri utveckling« av alla individuella religiösa krafter inom kyrkan på den fasta auktoritetens grundval. Det kyrkoideal, som föresvävade honom, var alltså en viss syntes av fasthet och elasticitet. Till själva sin grundtendens är Grundtvigs kyrkoidé därmed ett försök att bemästra de svårigheter, inför vilka kyrkoidén blivit ställt alltifrån pietismen. Svagheten låg däri, att det mindre blev en syntes än en yttre sammanställning av det på ett ensidigt subjektivt sätt fattede, levande församlingsordet. Följden var, att Grundtvigs kyrkoideal icke fann någon verklig jämvikt utan oscillerar mellan katoliserande och sekteriserande tankar. Just de centralt lutherska synpunkterna ha, trots all hänvisning till Luther, svårt at göra sig gällande.«⁴⁵) Med henvisning til bogen om den lutherske kirkeide, hvis fremstilling på dette punkt falder sammen med dogmehistoriens, har biskop Aulén i 1957 privat udtalt, at han nu vilde bedømme Grundtvigs kirkesyn langt mere positivt. »Det stora hos honom är hans starka accentuerande av det som sker i nuet, i den levande kyrkan.«

Man kan jævnligt møde den udtalelse, at Grundtvig i Sverige væsentlig kun er kendt som ophavsmand til folkehøjskolen og som salmedigter. Det sidste betyder nu ikke, at hans salmer er meget kendte og brugte i Sverige. Først så sent som i 1921 kom 2 af dem med i et autoriseret tillæg til den da brugte salmebog, og i den nye salmebog af 1937 er der yderligere kommen 4 til, men det er også alt, hvad man har mulighed for at synge af Grundtvig ved en almindelig svensk gudstjeneste. Det fremhæves af flere, at vanskelighederne ved at få tilfredsstillende oversættelser er for store, således i E. N. Söderbergs »Den kristna psalmen« (1916), hvor det efter en omtale af

⁴⁵) Dogmhist. 2. udg. 1927 s. 352.

Grundtvigs salmer hedder: »Grundtvigs psalmpoesi är så starkt bestämd af hans nationella egenart, att den i regel är oöversättlig. Hans diktnings blommor förlora allt för mycket doft och färg, när de lös-göras från det danska hemlandets gröningsgrund. Och allra minst är hans psalmtön ägnad att smälta samman med den mörka och djupa högtidsklangen från Wallins harpa.«⁴⁶⁾ Wallin er jo det store navn i svensk salmedigtning, og en svensk salmeforsker og Grundtvigkender, provst Hilmer Wentz, har i en bog om Wallin foretaget en sammenstilling af de to store salmedigtere, idet, som han siger, adskilligt i Wallins personlighed og salmedigtning får skarpere relief derved. Et par citater derfra skal anføres: »Ville vi i en kort formel, som naturligtvis ej får pressas för hårt, känneteckna dessa båda benådade psalmister inbördes, skulle man kunna säga, att Grundtvig har Lutherkynnet, Wallin Kantkaraktären. Grundtvig har detsamma som vi möta hos Luther, syndakänslan, ord- och sakramentsstillägelsen, förlåtelseströsten, Guds barns härliga, världsöverlägsna frihet, uppståndelsehoppet. Wallin har övervägande mera av den kristne tänkaren Kant: samvetsförkunnelsen, plikt-känslan, det etiska allvaret, tron på de höga idéernas, det sannas, det skönas, det godas makt, evigheds-hoppet i form af tron på själens odödlighet.«⁴⁷⁾ – »Vi möta här (∴ hos Wallin) gång på gång i synen på materia – ande, döden – själens odödlighet tankegångar, som gått in i svenskt kulturliv från grekiskt tänkande, från platonismen eller rättare nyplatonismen. Där är det den från människan utgående strävan, hennes längtan, hennes trånad efter Gud, hennes släktskap med det gudomliga som dominerar.«⁴⁸⁾ Derfor kan man i Wallins salmer møde udtryk for det, at døden er vennen, som fører ånden hjem til sit evige udspring. Anderledes hos Grundtvig: »Det är icke vennen, utan fienden som Grundtvig ser i dödens gestalt. Det är icke med längtan, utan med rysning han tänker på dödsstunden, det är icke med en ljuvlig föreställning om ro han ser sin grav, utan med bön om att slippa se, hur mörkt det är i graven, det är icke en befriare som i döden hälsas välkommen, utan en förstörare som med »sin istap-hånd« åtskiljer det som vill vara förenad, stoft och ande, kropp och själ.«⁴⁹⁾ – »Medan Wallin spiritualiserar – ser endast själen, anden – så glömmar Grundt-

⁴⁶⁾ »Den kristna psalmen« s. 277.

⁴⁷⁾ »Johan Olaf Wallin« (1939) s. 134–35.

⁴⁸⁾ ibid. s. 150.

⁴⁹⁾ ibid. s. 151.

vig aldrig stoftet. Han håller samman kropp och själ också inför evigheten. — — Här är kroppen icke boja och band, fängelse eller grav för anden, så som nyplatonismen betraktade den, utan enligt israelitisk-profetisk och urkristen skapelsetro ett Guds verk.«⁵⁰) Derfor uttrycker provst Wentz også taknemlig glæde over, at den svenske salmebog blandt de 6 også har optaget »At sige verden ret farvel«⁵¹), selvom »istap-hånden« ikke er kommen med i den svenske oversættelse og verset tilmed har fået en drejning i Wallins retning.

Blandt svenske skildringer af Grundtvigs liv og virke er skolebestyrerinde Anna Sandströms i tidsskriftet »Verdandi« 1897 en af de betydeligste og mest personlige. Grundtvig betegnes her som »Nordens største folkuppfostrare«, og senere hedder det i skildringen: »Av alla tidens tankar var det dock två som grepo Grundtvig djupast, det var Nordens pånyttfödelse och kristendomens återuppståndelse. Ingen av hans samtida i Norden omfattade dessa båda tankar med en sådan djup lidelse som Grundtvig. Han som redan från sin barndom hade älskat Nordens guder, hade ensam nordiskhet tillräckligt för mer än ett helt götiskt förbund, och hans uppfattning av kristendomen blev nog med tiden både innerligare och positivare än t. eks. Wallins. Grundtvig var en av dessa andliga kämpanaturer, där allt är tilltaget i större måttstock än hos vanliga dödliga.«⁵²) Hen imod slutningen skriver forfatterinden: »Om Grundtvig har det sagts med rätta, att »han har drömt så starkt, att en värld har blivit.« Hvad gör det honom, om han i litteraturhistorien icke får så mycket beröm som Oehlenschläger och flera andra skalder? Han lever mer än någon av de andra, hans tankar, hans ord, hans ande öva dagligen sitt inflytande på tusentals unga sinnen i Danmark, och det var säkert den sortens odödlighet han själv önskade sig. Vårt århundrede som är upptäckstens århundrade, började med en upptäckt vilken tyvärr nu är nästan glömt — den av det andliga livets härlighet. De flesta vilka gjort denna upptäckt kände sig upphöjda över mängden och drog sig tillbaka i förnäm och ensam storhet. Grundtvig allena satte sitt liv in derpå att upptäckten kunde komma de många till godo, och denna tanke, vilken endast kunde uppstå i det kärleksfullaste hjärta, gör hans minne odödligt.«⁵³)

⁵⁰) *ibid.* s. 153.

⁵¹) »Den svenska psalmboken« nr. 573.

⁵²) »Verdandi« 1897 s. 68–69.

⁵³) *ibid.* 1897 s. 101.

I 1944 udkom under redaktion af professor Hj. Lindroth, Uppsala, en bog: »Nordisk kristendom«, med undertitel »Kristna gestalter från de nordiska länderna«. Valgmenighedspræst Anders Nørgaard skulde have skrevet om Grundtvig dertil, men døde, før han fik det gjort. I stedet for blev opgaven nu givet til lektor i Stockholm, teol. dr. Gustaf Carstensen, der er lærer i kristendomskundskab og filosofi og i Sverige særlig er kendt som Schleiermacher-forsker, men også har syslet en del med Grundtvig og – ligeledes i 1944 – har udgivet en bog med titlen: »Nordens oppgift enligt Grundtvigs syn« og undertitlen »Några meditationer kring Grundtvigs budskap till Norden«. Om dette budskab siges det i »Preludium«: »Det handlade om Nordens tjänst i mänsklighetens, i kristenhetens gemenskap till kyrkans pånyttfödelse och återupprättelse och till grundandet av ett nytt gemenskapsliv mellan folken«. Dette udvikles så i bogen i tilknytning til »Johannes's søndagssyn« i brevet til den 6. menighed og Grundtvigs behandling deraf og udtalelser derom i »Christenhedens syvstjerne« o. a. st. – Artiklen i »Nordisk kristendom« er på 23 sider,⁵⁴) men giver paa denne begrænsede plads et godt og rigtigt indtryk af Grundtvig. Af særlig interesse er sammenligningen af Grundtvig med kirkefaderen Augustin, hvis personlighed og opfattelse danner baggrund for skildringen af Grundtvig og hans syn. »Grundtvig är ur vissa synpunkter den stora motsatsen till Augustinus,« siger forfatteren. »Gud och själen, själen och Gud – ingenting annat, nej, absolut ingenting annat.« Det var det allt samlande målet för den store kyrkofadern Augustinus' diktan och traktan. Hän mot det målet ville han lyfta alla jordiska förhållanden, även sociala och politiska. Varje steg han tog skulle vara ett led i hans klättring upp för en Jakobsstege, som han ville resa mot höjden. Allt jordiskt han måste vidröra skulle göras till et trappsteg i denna stegen, denna »scala mystica«, och det gällde att göra denna beröring så snabb och lätt som möjligt. Hans innersta bön kunde formuleras så: »O Gud, låt mig så snart som möjligt komma upp i ditt rike.« – Om Grundtvig derimod hedder det: »Grundtvig döljer aldrig för sin Gud sin sorg, sina önskingar och förhoppningar. Han låtsas ej som om han vore utan fruktan för döden, som om han längtade efter den för att få komma bort från världen till Gud. I flera av sina psalmer biktar han inför Gud sin fruktan för döden, sin kärlek till livet. Han lovsjunger Kri-

⁵⁴) Nordisk kristendom s. 134 ff.

stus som dödens beseegrare. --- Det är vissheten om Kristi seger som givit liv åt Grundtvigs döda hjärta, skänkt honom hopp i den djupaste hopplöshet, och gjort honom till Nordens profet. Den djupaste sorgen och hopplösheten är nämligen hos Grundtvig ej av privat natur. Den hänger samman med hans samliv med sitt folk, med hans djupa nationella känsla. Den vaknade så snart Gud gjorde hans hjärta levande. Den drev honom in till en ensam Jakobskamp med Gud för den egna själens frälsning, det är sant, men det var den nationella sorgen, som drev in honom i kampen, och frälsningens Gud sände sedan ut honom till att ingjuta i sitt folk den förnyelsens kraft han fått mottaga. --- När han bad om Guds rikets tillkommeelse, kunde han ej låta bli att tänka på sitt hem och sina barn, sitt folk och sin stam: Tillkomme Ditt rike – till mig och de mina, till Danmark och till Norden, och icke blott til oss utan även genom oss.« – Og dog er de to ikke blot modsætninger: »Grundtvig liksom Augustinus vill genomtränga hela människolivet, hela kulturvärlden och hela samfundslivet, med kristna principer och kristen anda. Men detta får ej ske enligt Augustinus ödesdigra fingervisning: »cogite intrare« – tvinga de oliktänkande in under kyrkans och det kristna samhällets likriktade ordning. Det måste ske genom det fria och levande ordet, som ger frihet och ger liv, när det griper och binder hjärtat. Grundtvig är alltså ej blott den stora motsatsen till Augustinus. Han är också på nya vägar den store fullföljaren av hans syn på historia och samfundsliv som valplats för kampen mellan kärlekens rike (gudsstaten) och rovgirighetens rike (djävulsstaten).«

Artiklen slutter: »Augustinus' värld var främmande för hemmet: För att nå Gud gick han ut ur hemmet och övergav sin hustru, utan att, så vitt man kan se, tänka på hennes öde, utan att tänka på något annat än sin egen själaro. Grundtvigs värld var en hemmets värld: han ber Kristus komma in i hans hem och i hans folk, och skänka åt Norden en arbetsuppgift i sitt rike, i kristenhetens, i mänsklighetens gemenskap av fria folk redo at tjäna varandra, redo att tjäna Kristus.«

I 1920 udgav dav. præst ved domkirken i Uppsala, Victor Södergren, der nu er bosat i Göteborg som emeritus, en bog »Dansk kyrkoliv och svenskt«, hvori naturligtvis også Grundtvig og hans betydning for dansk kirkeliv omtales⁵⁵). Det sker både med kritik og

⁵⁵) »Dansk kyrkoliv och svenskt« s. 27–37.

med anerkendelse. Om Grundtvig selv siges bl. a.: »Vår svenska historia är mer än den danska och mer än de flesta andra rik på omfattande personligheter. Men någon Grundtvig ha vi knappast i någon tid haft. — — Grundtvig var blott allt för långt före sin tid. — — Vi ha allt skäl till tack mot Grundtvig att han talade den levande församlingens sak mot protestantismens grundskada och i profetisk intuition pekade på en evangelisk, urkristlig och allmänkristlig tradition såsom kyrkans praktiskt gripbara samlande enhetsband. Forvisso ligger den lutherska kyrkans framtid på denna linje.« Også virkningen af Grundtvigs indflydelse kan forfatteren i nogen grad anerkende: »All svensk kristendom torde kunna betecknas som mer eller mindre pietistisk. — — Grundtvigianismen däremot är något för oss främmande, men så att vi känna, att vi behövde ett sådant kompletterande element, och vi ana, vad det hade kunnat betyda för vårt folks religiösa sammanhållning, om något av grundtvigsk åskådning haft mera allmänt insteg i vårt folk.« Men grundtvigsk kirkepolitik og talen om folkekirken som en borgerlig indretning er forfatteren meget imod, og derfor skriver han senere, at Grundtvigs udvikling og endnu mere hans idéers og hans retnings skæbne forekommer ham at være noget af det mest tragiske i dansk åndslivs historie. »Utvecklingen lägger den frågan nära: Var det danska klimatet riktigt tjänligt för Grundtvigs profetiska ande? Och å andra sidan kunna vi som förut sagts, icke utan stort vemod känna, vad det skulle betydd för oss, för Sveriges kyrka, om en svensk Grundtvig för 100 år sedan sett sin syn om Kristi kyrka, talat siarorden och sjungit den innerliga kyrkopsalmen på denna sidan Sundet.«⁵⁶⁾

Grundtvig skulde altså egentlig have været født i Sverige. Større kan vel på en måde anerkendelsen ikke være, og vi kan da fra dansk side med god grund glæde os over, at så mange har været og stadig er optaget af og beskæftiger sig med Grundtvig og hans indsats også i Sverige, skønt han er født i Danmark. Hvad kender vi i vort land i almindelighed til Wallin eller Geijer?? – Og der er adskilligt flere end dem, der er nævnt i det foregående, som har søgt at bøde på det ukendskab til Grundtvig, som jævnlige i Sverige nævnes med beklagelse.

Nuværende lektor i kristendomskundskab i Linköping, teol. lic. K. J. Sundberg (f. 1906) skrev i 1946 i »Linköping stifts julbok«

⁵⁶⁾ *ibid.* s. 103–04.

en artikel med overskriften »Den okände Grundtvig«. Det er en fin og forstående skildring af Grundtvigs kirkelige syn i tilknytning til en tænkt vandring op gennem Grundtvigkirkens skib frem til alteret, og den slutter med ordene: »För honom är altaret kyrkans centrum. Hos oss har denna plats intagits av predikstolen. För honom kan intet kristet liv tänkas utan den sakramentala kristusgemenskapen. Vi vet vilken plats sakramenten haft i vårt fromhetsliv. Ständigt förkunnar han kyrkan. Hos oss har det rört sig om detta enda: den enskilda och Gud. Men börjar vi icke nu att se en ny dag. En dag, då de tankar vi mött hos Grundtvig blivit levande även hos oss. En dag, då vi åter börjar förstå, vad det är att leva i kyrkan. Den nordiska kristenhetens kanske största gestalt bör då för oss ej längre få vara den okände.«⁵⁷⁾

Interessen for Grundtvig er altså ikke blot noget fortidigt i Sverige, hvad også det i 1954 stiftede »Grundtvig-Sällskap« i det nordøstlige Småland er et vidnesbyrd om. Der er mennesker derovre, som helt frem til vore dage har øje for værdien i det, han har haft at bringe, og ser det som noget, der har bud også til det svenske folk og kan blive et værdifuldt indslag i dets liv fremefter.

⁵⁷⁾ »Linköping stifts julbok« 1946 s. 101.